

ZO VER HET OOG REIKT

Bettina Baltschev

Zo ver
het oog
reikt

Uit het Duits vertaald
door Mark Wildschut

Nieuw Amsterdam

De vertaler ontvang voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door ondersteuning
van het Goethe-Institut

Oorspronkelijke titel *Am Rande der Glückseligkeit. Über den Strand*

© 2021 Bettina Baltschev

© 2023 Nederlandse vertaling Mark Wildschut /

Uitgeverij Nieuw Amsterdam

De gedichten zijn vertaald door Ard Posthuma, behalve
de gedichten op p. 229-230 en p. 233 (vertaling Hero Hokwerda)
en de gedichten op p. 241-242 en p. 245-246 (vertaling Marthe Nelissen)

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nico Richter

Omslagbeeld © Gert Tabak/Getty Images

Foto auteur © Gert Mothes

NUR 320

ISBN 978 90 468 3130 4

www.nieuwamsterdam.nl

*Si on ouvrait des gens, on trouverait des paysages.
Si on m'ouvrait moi, on trouverait des plages.¹*

AGNÈS VARDA

*I must down to the seas again, for the call of the running tide
Is a wild call and a clear call that may not be denied;
And all I ask is a windy day with the white clouds flying,
And the flung spray and the blown spume, and the sea-gulls
crying.²*

JOHN MASEFIELD

Inhoud

Proloog 9

1 Scheveningen 17

2 Brighton 45

3 Oostende 77

4 Utah Beach 111

5 Hiddensee 143

6 Ischia 171

7 Benidorm 201

8 Lesbos 227

Epiloog 253

Noten 259

Dankwoord 269

Illustratieverantwoording 270

Proloog

‘Zo ver het oog reikt’. Die uitdrukking moet hier verzonnen zijn. Geen hindernis belemmert mijn blik, geen huis, geen hut en geen boot, geen strandstoel, geen bord en geen paal. Dat ondanks dit uitzicht maar een paar mensen de Balg aan de oostpunt van Schiermonnikoog weten te vinden, komt doordat het een eind weg is vanaf het enige dorp. Weliswaar hobbelt driemaal daags een tractor er over het brede strand van het Waddeneiland naartoe, die een vierkante bak met een stuk of twintig mensen achter zich aan trekt, maar die blijven maar een half uur, dan fluit de bestuurder voor de terugtocht. Ik ben te voet gekomen, en hoe verder ik liep, des te rustiger werd mijn adem, hoewel de zeewind me flink in het gezicht blies en de zoute zeelucht tot diep in mijn longen doordrong. Al snel was er behalve wind en golfslag niets meer te horen, het leek wel alsof zelfs de meeuwen het hadden opgegeven. Een strandloper was mijn laatste metgezel.

Hij liet me alleen, lang voordat ik struikelde over de zwartwitte gymschoen die half begraven lag onder het zand, het leer bedekt met een roze glimmend algenvlies.

De soldaten moeten hem over het hoofd hebben gezien. Compagniegewijs waren ze aangerukt om het strand schoon te maken, dat wel een vuilnisbelt leek nadat tussen een orkaan-depressie boven de Finse Golf en een hogedrukgebied boven

Groot-Brittannië een zware storm had gewoed. De Noordzee was zo tekeergegaan dat huizenhoge golven hardnekkig tegen de ijzeren kolos hadden gebeukt en hij al snel slagzij begon te maken. Eerst een beetje, toen sterker, tot de eerste containers over de reling van het schip schoven, dat de reder drie jaar en vijf maanden eerder naar zijn vierjarige kleindochter Zoe had vernoemd. (Na de doop van het schip in de haven van Hamburg was ze met een knuffel in haar hand vrolijk langs de kade gerend.) Toen de containers uiteindelijk openbraken en hun vracht prijsgaven aan de zee, werd de inhoud op het ritme van de getijden op de stranden van de Waddeneilanden gespoeld. Het is maar een gymschoen, denk ik en ben toch geïrriteerd, omdat ik op deze plek niet op sporen van beschaving had gerekend en, erger nog, omdat de schoen me eraan herinnert dat ook dit strand zijn onschuld allang heeft verloren.

Nu zit ik gehurkt op het natte zand, vlak aan de rand van het water, waarvan het melkachtig blauw in de verte versmelt met de hemel, en zou willen dat ik 's werelds loop een halt kon toeroepen, dat ik alle opgelopen averij, die van de *MSC Zoe* evengoed als die van mijzelf, een moment kon vergeten. Daarvoor ga je toch naar het strand, nietwaar? Om *uit te waaien*, zoals Nederlanders dat noemen, om te voelen hoe de zeewind in je gezicht blaast, om de kater van de vorige avond en daarmee alle zwaar-moedige gedachten en slechte stemmingen te verdrijven aan zee. En als je geluk hebt, komen je met dezelfde wind frisse ideeën, optimisme en godsvertrouwen aanwaaien. Mij lukt het op deze plek tenminste de stranden van mijn leven de revue te laten passeren. Vaag tekenen ze zich tegen de horizon van mijn herinneringen af: Binz, Zandvoort, Varengeville-sur-Mer, Cadiz, Sperlonga, Heraklion... Mijn Europa bestaat niet in de laatste plaats uit stranden.

Waarbij ik al snel merk dat de herinnering een loopje met me

neemt en geen verschil maakt tussen werkelijk bestaande en fictieve stranden. Sterker nog, sommige denkbeeldige staan me zelfs scherper voor de geest, misschien omdat ik ze kan bezoeken zonder van mijn plek te hoeven komen, een greep in de boekenkast volstaat. Zo komen er meteen twee totaal verschillende strandscènes in me op. De ene speelt zich af aan de Côte d'Azur, waar de zeventienjarige Cécile met haar vader en diens jonge geliefde Elsa de zomer doorbrengt en daarbij geen enkele gedachte verspilt aan de ernst van het leven. Heerlijk! Toen ik *Bonjour Tristesse* van Françoise Sagan voor het eerst las, was ik bijna even oud als Cécile en was de Middellandse Zee voor mij onbereikbaar, en als ik geen plannen maakte om het land voor altijd te verlaten zou dat ook zo blijven. Maar daarvoor was ik nog te jong, in de jaren tachtig in de DDR. Des te hartstochtelijker droomde ik van Zuid-Frankrijk, zoog elke regel van deze kleine frivole roman in me op, terwijl het in de nieuwbouwwijk in Erfurt waar ik woonde niet minder zomers warm was dan aan de Côte d'Azur. Ook de hemel boven de Moskauer Strafe was niet minder blauw, maar wat ontbrak was de zee, de wind, het zand, de geur van pijnbomen, er ontbrak zo veel wat de zoete zomer van Cécile uitmaakte: 's Morgens vroeg dook ik al het water in, dat fris en glashelder was en waarin ik me met wilde bewegingen uitputte om alle smetten, al het stof van Parijs van me af te spoelen. Ik ging op het zand liggen, nam er een handvol van, liet het in een lichtgeel straaltje tussen mijn vingers weglopen en bedacht dat het wegstroomde als de tijd, dat dat een simpele gedachte was en dat simpele gedachten prettig waren. Het was zomer.¹ En zomer is het ook op het strand van Travemünde, dat destijds geografisch wel een stuk dichterbij lag, maar voor mij even onbereikbaar was, zodat er niets anders opzat dan met *De Buddenbrooks* van Thomas Mann op reis te gaan en samen met Morten Schwarzkopf, de zoon van de loodscommandant, en

Tony, de dochter van de consul, heerlijke uren door te brengen op het Oostzeestrand. Net als Cécile kan ook Tony op deze plek haar geluk niet op: ‘Het is merkwaardig dat je je aan zee niet kunt vervelen, Morten. Gaat u maar eens op een andere plaats drie of vier uur lang op uw rug liggen zonder iets te doen, zonder in ook maar één gedachte verzonken te zijn...’² Dat Morten, haar eerste en vermoedelijk enige ware liefde, vanwege standsverschillen niet haar echtgenoot mag worden en zij in plaats daarvan met twee winderige kooplieden zal trouwen, daarvan heeft de arme Tony op dat moment nog geen flauw benul.

Ik geef toe dat ik toen ik zo oud was als Cécile en Tony wat amoureuze verwickelingen betreft nog lang niet wist wat voor variant – de tragisch-serieuze dan wel de opgewekt-speelse – ik zou verkiezen. Maar dit wist ik wel: ik wilde per se naar zee, net als zij, ik wilde simpele of helemaal geen gedachten najagen en – natuurlijk – de liefde vinden. Hoe prozaïsch zijn daarentegen de herinneringen aan mijn eerste daadwerkelijke stranden, geen liefde wijd en zijd, in plaats daarvan wind en een stapelbed. Tijdens de familievakanties op Usedom in een groot huis met witte vloertegels waaide het strand de kamer binnen en ging in onze kleren zitten. Het was geen pretje om tegen de storm in het pad omlaag naar zee te lopen. In het vakantiecamp op Rügen was het uitje naar het strand een heksentoer, die begon met de hopeloze poging honderden kinderen in de rij en in het gelid te zetten. Niettemin bereikten we vroeg of laat de zee en sprongen er in getelde groepen in, terwijl de begeleiders baden dat we voltallig en levend thuiskwamen. Toch duurde het na die zomer niet lang meer voor de stranden van Cécile en Tony voor me openlagen, al zou ik die merkwaardig genoeg nooit bezoeken, misschien om de teleurstelling te ontlopen als blijkt dat de werkelijkheid het weer eens aflegt tegen de fictie. In plaats daarvan trok ik naar het land dat zichzelf aan het strand moet hebben

uitgevonden, zo veel land hebben de Nederlanders aan de zee ontruikt. Ik struinde over de stranden tussen Domburg en Texel en werd verslaafd aan de grote vage verte die ik – alleen zo kan ik het voor mezelf verklaren – de eerste jaren van mijn leven kennelijk had gemist. Waarom keer ik daar anders tot op de dag van vandaag altijd weer naar terug, in elk jaargetijde, bij weer en wind, en nog vaker sinds ik op het strand van Bergen aan Zee inderdaad de liefde ben tegengekomen (opgewekt-speels)?

Dit keer dus het strand van Schiermonnikoog, een van de grootste op het continent, dat bovendien nog steeds aangroeit, omdat de zandbanken die voor het eiland liggen zich langzaam maar gestaag verplaatsen richting land. Ik ben inmiddels niet meer alleen op de Balg, de tractor uit het dorp is gearriveerd, mensen in bontgekleurde jacks en met zware schoenen aan stappen uit de vierkante bak. Ze zwermen uit in alle richtingen, fotograferen het landschap en zichzelf erin, terwijl de bestuurder een sigaret rookt. Het is hem aan te zien dat hij zich afvraagt wat hier eigenlijk te zien valt behalve water, zand en één groot niets. En daar heeft hij ongetwijfeld gelijk in, zo'n strand heeft op zichzelf genomen bar weinig te bieden. Niets is saaier dan een eindeloze vlakke grijs, wit of geel sediment waarop kleurloze golven breken, eentonig en onafgebroken. Maar niets is inderdaad ook verleidelijker, niets biedt meer ruimte voor visioenen en verlangens dan juist deze plek, dit fluïde grensgebied tussen de elementen, waarin we zien wat we willen zien. Een strand vormt voor ons een mozaïek van herinneringen, ervaringen en verwachtingen. We zien, om met Michel Foucault te spreken, een 'andere ruimte', een gerealiseerde utopie, en onze verbazing over de grote lege Balg is ook zo groot omdat we een soort oerstrand ervaren. Hier ontbreekt alles wat elders de norm is geworden, alle tekens van culturele toe-eigening, alle overblijfselen van geschiedenis waaronder de stranden onmiskenbaar zijn bedolven en waardoor het

schouwplaatsen zijn geworden van de moderne beschaving.

De tractorbestuurder heeft zijn sigaret opgerookt en roept zijn mensen bij elkaar, een paar willen blijven en later te voet terug naar het dorp. Of ze daar goed over hebben nagedacht, vraagt hij, maar dat hebben ze. Ook ik aanvaard de terugweg, ben voldoende *uitgewaaid* om een plan te maken. Van Schiermonnikoog, dit 'eiland van de grijze monniken', zal ik naar stranden reizen die, meer dan andere, historische plaatsen zijn geworden. Ik wil begrijpen hoe de mens het heeft klaargespeeld de kale landschappen aan de randen van Europa te veroveren en sporen achter te laten in het zand die ook de sterkste orkaan niet uitwist.

1

Scheveningen

‘Maar het was anders een nijdig stormpje’

Een jongetje in een lichtblauwe zwembroek zit op het strand. Verstrooid grijpt hij in het zand en laat het door zijn vingers glijden, waar het boven op het spits toelopende heuveltje voor hem valt. Het is een nietig gebaar, dat je bij mensen op het strand telkens weer ziet, een uitdrukking van weldadige loomheid, als handen niets anders te doen hebben dan zich tot zandlopers te vormen. Het zand in Scheveningen is daar bijzonder geschikt voor, het is fijn en licht van kleur, in droge toestand vormt het een witgrijs, licht heuvelig oppervlak, dat glinstert in de zon en waar je diep in wegzakt. Wordt het nat, door vloed of regen, dan is het zand bruin, zwaar en langs het water door getijgeulen van verschillende lengte doorsneden, waar de zee ritmisch, met elke golf opnieuw naar binnen stroomt. Waar de kleine jongen zit is het zand droog, hij kijkt niet naar zijn handen, maar nu eens naar de zee, dan weer om zich heen en is heel stil, helemaal in zichzelf gekeerd. Niemand stoort hem, niemand roept hem. Ergens tussen de bonte badgasten die op enige afstand van hem onder hun zonneschermen zitten, moeten zijn ouders zijn. Af en toe slaan ze hun ogen op om te kijken of de jongen er nog is. Maar geen zorgen, dat is hij.

Zoals overal aan de Hollandse kust ligt het strand van Scheveningen breed en vlak tegen de promenade, ook bij vloed blijft

er genoeg ruimte over voor alle mogelijke bezoekers, zowel voor hen die langs de waterlijn willen wandelen als voor hen die komen omdat ze juist niet meer willen wandelen. Jongelui zitten op handdoeken, ouderen op meegebrachte klapstoeltjes, hele gezinnen of mensen in hun eentje of met zijn tweeën, altijd naar de Noordzee toegekeerd, die in grijsgroene golven vreedzaam tegen de oever klotst. Helemaal vooraan graaft een groepje kleuters uiterst geconcentreerd een halffrond kanaal, allemaal dragen ze lichtgevende vestjes en mutsen opdat geen kind zoekraakt. De meeste mensen zijn niet ver van het Kurhaus en van de Pier gaan zitten, die twee verdiepingen telt, zich presenteert als *food court* en waarop aan het uiteinde een reuzenrad draait. Ook de strandtenten zijn hier niet ver. Ze wedijveren om de titel van bekendste Beachclub, met exotische namen, veel hout, metaal en zachte kussens met naden waarin het zand zich verzamelt. De bonte drankjes die hier worden geserveerd fonkelen in de zon, het ruikt naar wiet, barbecue en patat. Maar dat lijkt de kleine jongen allemaal niet te interesseren, zijn zandheuveltje groeit gestaag, en ik zou maar wat graag willen weten waar hij op dit moment aan denkt. Hij stelt zich vast geen grote vragen, die hem uit zijn zelfvergetelheid konden halen. Zal ik me deze dag aan het strand later herinneren? Waarom zit ik hier zo zorgeloos aan het strand? Wat is eigenlijk een strand?

Alleen het antwoord op deze laatste vraag is al eenvoudig en gecompliceerd tegelijk. Eenvoudig als je hem aan een geoloog stelt, die nuchter zal uitleggen dat een strand niet meer is dan een vlak terrein tussen het vasteland en de zee (om meteen daarna aan een gedetailleerde voordracht te beginnen, die meerdere boeken in beslag neemt). Het wordt al gecompliceerder als men de vraag voorlegt aan een antropoloog, want zoals overal vormt ook op het strand de mens het probleem. Omdat hij er nu eenmaal niet alleen fysiek overheen wandelt of zich met hand-

doek en zonnescherm in het zand posteert, maar omdat hij zijn psychische en emotionele gesteldheid, zijn complexe en egocentrische ideeën over de wereld meebrengt. Daarmee wordt het strand, zoals de Franse cultuursocioloog Jean-Didier Urbain schrijft, een geprivilegieerde plek ‘waar de samenleving zich laat zien, met haar riten en symbolen, haar feestelijke gebruiken en conventies, haar verlangens en normen, haar regels en overtredingen van de regels, haar strategieën van co-existentie en codes van wie waar gaat zitten, met haar organisatieloga en ten slotte met haar hele gevoelsspectrum.’¹

Ik laat me zuidwaarts waaien, naar het vissersdorp dat Scheveningen lang was. In gedachten kauw ik op het woord: strand, strand, strand, strand. Je hoeft het maar vaak genoeg uit te spreken of het krijgt een merkwaardig vreemde klank en je begint je af te vragen wat dat eigenlijk voor een woord is, waarbij je al aan het begin struikelt over drie medeklinkers en dat, als je eerlijk bent, niet tot de mooiste woorden behoort. Het is in elk geval geen toeval dat het in bijna alle Germaanse talen hetzelfde wordt geschreven, maar overal een beetje anders wordt uitgesproken. Want terwijl de Duitsers *sj-trand* zeggen, spreken bijvoorbeeld Nederlanders en Zweden het precies uit zoals het er staat: *s-trand*, terwijl men in IJsland naar het *s-trönd* gaat. En eenmaal in gedachten in het Hoge Noorden aangekomen, heeft men het wat de herkomst van het woord betreft al helemaal bij het rechte eind, want matrozen brengen het in de dertiende eeuw mee van hun reizen naar Scandinavië. Hier bij ons spreekt men in die tijd eerder van waterkant of oever, maar het woord strand doet al snel de ronde en duikt korte tijd later ook in geschreven teksten op. In de Pruisische landskroniek van Nikolaus von Jeroschin heet het in het begin van de veertiende eeuw in fraai Oostmiddelduits: ‘bi einem wazzirvlize na / daz ist genant di

Treidera, / uf des meris strande' ('bij een rivier genaamd de Treidera, op het zeestrand'). De Romaanse en Slavische talen leiden hun benamingen voor het strand daarentegen af van *plaga*, het Latijnse woord voor vlakke of streek, dat in het Frans *plage*, in het Spaans *playa*, in het Italiaans *spiaggia* en in het Russisch *pljasch* is geworden. En dan is er nog het Engelse *beach*, dat zich allang in alle talen van de wereld heeft genesteld. *Beach* duidt oorspronkelijk niet zozeer op de vaste oever als wel op de nattigheid daarvóór, want het kan tot het Oudengelse *bece* herleid worden, dat 'stroompje' betekent en verwant is met het Duitse *Bach* of het Nederlandse *beek*. Weliswaar bestaat in het Engels ook het woord *strand*, maar dat wordt alleen in Ierland gebruikt voor de zandstrook langs de zee. Engelsen denken bij *Strand* vermoedelijk eerst aan een straat in Londen, die in de Middeleeuwen de City of London verbond met de City of Westminster en langs de oever van de nog niet ingedijkte Theems liep. Ook dit 'Strand' heeft zijn plek in de literatuurgeschiedenis, omdat hier in de negentiende eeuw tientallen boekhandelaars en uitgevers te vinden waren, die de kopstukken van de literaire wereld aantrokken, onder wie George Eliot, die hier woonde, en Virginia Woolf, die hier kwam flaneren. En als Benjamin Bass, een immigrant uit Litouwen, in 1927 in de East Village in New York een boekhandel opent, noemt hij die naar die legendarische straat in Londen: Strand Bookstore. Een boekhandel die met de langste boekenrekken van de stad inmiddels zelf een legende is geworden.

Aan de andere kant van de Atlantische Oceaan, een kleine zesduizend kilometer ten noordoosten van New York, worden, hoe zuidelijker ik kom, de huizen langs de boulevard van Scheveningen allengs kleiner, hoekige betonbouw maakt plaats voor eind negentiende-eeuwse zeevilla's, en eensklaps duikt het oude Sche-